

Meertaligheid en tekst- en cultuurverklaring: de toekomst van het schoolvak Nederlands

Multilingualism and comprehension across cultures: the future of education with regard to the Dutch language and culture

Els Stronks

Abstract

In addition to Ten Thije's plea to study the Dutch language as a multilingual object, I argue that the education of Dutch high school students with regard to the Dutch language and culture currently falls short, and will not improve substantially with the proposed new focus on multilingualism. A more fundamental shift in focus is needed: the (re)connection of language and culture studies. For in the Dutch cultural context, the use of the Dutch language is not only deeply embedded in other languages, but also in other cultures.

Keywords: multilingualism; multiculturalism; study of Dutch language and culture

Met het voorstel van Ten Thije om het object van de taalbeheersing meertalig te maken (als reactie op Lentz 2018), gaat de studie Nederlands een stap in een hele goede richting maken. Maar volgens mij zal dit de studie Nederlands nog geen duurzame toekomst bieden. Daarvoor is meer nodig, en daarom schrijf ik deze reactie.

Ten Thije wil de taalbeheersing meertalig maken om de studie Nederlands uit de greep te krijgen van het 'Project Natie' (het negentiende-eeuwse nationaal paradigma van één natie, één cultuur en één taal). Daardoor zou de studie voor studenten van nu, met hun internationale interesses, aantrekkelijker worden. Ik leg eerst uit waarom ik dat een goed idee vind. Maar het grootste deel van mijn reactie gebruik ik om Ten Thije aan te vullen. Want hij schrijft maar kort over herinrichting van het schoolvak Nederlands, terwijl daarin – meer dan in de studie Nederlands – een draai nodig is om de studie aantrekkelijker te maken. Niet alleen een draai richting meertaligheid, maar vooral een draai richting het koppelen van taal- en cultuuronderwijs.

Op dit moment worden Nederlandstaligheid en Nederlandse cultuur in dat schoolvak niet met elkaar in verband gebracht, laat staan geproblematiseerd. Misschien komt dat wel voort uit handelingsverlegenheid, want hoe moet je als docent omgaan met het ‘Project Natie’? Ten Thijes voorstel biedt de kans in het schoolvak meertaligheid, tekst- én cultuurverklaring aan elkaar te koppelen. Zo kunnen alle jongeren – en niet alleen degenen die Nederlands gaan studeren – leren dat het gebruik van het Nederlands in Nederland gepaard gaat met kennis van taalnormen en culturele waarden. Maar ook leren dat die bestaande normen en waarden onder invloed van meertaligheid, internationalisering en interculturele contacten veranderen. Een veranderingsproces waarin het schoolvak Nederlands ze inzicht geeft en toegang toe biedt.

Meertaligheid in de studie Nederlands nu

Ik denk dat een draai richting meertaligheid van de taalbeheersers goed is, maar de aantrekkelijkheid van de studie niet meteen zal vergroten, omdat met het thema ‘meertaligheid’ al jaren studenten Nederlands worden geworven op de BA-voorlichtingssites van opleidingen Nederlands. Vanuit de letterkunde en taalkunde wordt immers al veel langer vanuit meertalig perspectief gewerkt. Ik neem voor het gemak een voorbeeld uit mijn onderzoek. Voor een historisch letterkundige is het een gegeven dat het Nederlands in een meertalige context ontstond, en dat de interactie tussen de gebruikte talen object van studie is. In 2007 schreef ik het artikel ‘Cupido leert de Nederlandse taal (1601), en burgert verder in (1613): realisme in Nederlandse (liefdes)emblemen’. Ik laat daarin zien hoe de dichter Heinsius in het embleem ‘In lubrico’ uitlegt dat de in de Romeinse en Italiaanse taal en cultuur grootgebrachte liefdesgod Cupido in Nederland is beland, en daar pas echt de glibberige glijpartij die de liefde vaak is, onder de knie krijgt. Van de Nederlanders leert hij immers het schaatsen, en wat is glibberiger dan dat: gladde ijzers tegen glad ijs (Stronks 2007). Een voorbeeld uit de taalkunde haal ik uit het werk van mijn Utrechtse collega Jacomine Nortier. Haar artikel ‘Het Marokkaanse accent in het Nederlands: marker of indicator?’ uit 2006 laat zien dat ook de Nederlandse taalkunde meertaligheid op de radar heeft (Nortier 2006).

Ik wil daarmee niet suggereren dat de neerlandistiek als geheel niet veel meer uit meertaligheid kan halen als het om het aantrekken van studenten gaat: kijkend naar de huidige studentenpopulatie, trekken we maar heel weinig studenten die zelf een meertalige achtergrond hebben. Er zijn dus verbetermogelijkheden, en het veranderen van het studieobject van de

taalbeheersing in meertaligheid, is daarvan een belangrijke. Meertalige scholieren zullen het mogelijk bij uitstek interessant vinden te onderzoeken hoe andere talen invloed hebben op de talige norm in Nederland, en het communiceren in het Nederlands.

Nationalisme in de studie Nederlands nu

Met het Project Natie zit het in de studie Nederlands iets anders dan Ten Thije stelt. Hij poneert dat het nationale paradigma van ‘één natie, één cultuur en één taal’ diep en vanzelfsprekend in het collectief bewustzijn van alledaagse taalgebruikers is verankerd, en ook als een algemeen gangbaar uitgangspunt fungeert voor taal-, communicatie en cultuurwetenschappers in Europa. Ik kan geen uitspraken doen over al die Europese wetenschappers. Maar ik weet wel dat zijn stellingname voor de neerlandici niet klopt. Ik verwijs eerst weer naar de BA-voorlichtingssite van Universiteit Utrecht, waarop staat: “Nederlandse taal en cultuur betekent eigenlijk ‘Nederlandse talen en culturen’: in verschillende periodes, voor verschillende generaties, op verschillende plekken en in verschillende situaties, subculturen en media functioneren ze anders” (Voorlichtingssite BA Nederlands UU 2022). Die zin over de relativiteit van het begrip ‘de Nederlandse cultuur’ komt niet uit het niets. Nadat de historicus Anderson in 1983 de these van het ‘Project Natie’ geïntroduceerd had (Anderson 1983, 2005), hebben Nederlandse letterkundigen veel onderzoek gedaan naar de ontstaansgeschiedenis van de Nederlandse nationale identiteit. Aan de hand van Andersons these, maar met aanvullende thesen zoals die van de *invented traditions* (al dan niet verzonden tradities, helden en mythen die de negentiende-eeuwse landen gebruiken om die nationale identiteit vorm te geven), afkomstig van de historicus Hobsbawm (Hobsbawm 1983). Dat letterkundig onderzoek legde bloot dat het proces van nationale identiteitsvorming in Nederland al veel eerder dan de negentiende eeuw begon (zie bijvoorbeeld Kestemont et al. 2017). En in de eenentwintigste eeuw al lang niet meer langs de lijn van ‘één natie, één cultuur en één taal’ verloopt, getuige bijvoorbeeld alle discussie over Máxima’s uitspraak “*de Nederlander bestaat niet*” in 2007. Het heeft enige tijd geduurd en dit proces is ook nog gaande, maar onder letterkundigen is het idee dat Nederlands alleen bij Nederland hoort (zie bijvoorbeeld Boehmer & De Mul (2014)), en de Nederlandse nationale identiteit uitsluitend Nederlands is, inmiddels wel verlaten. Identiteitsonderzoek en -onderwijs gaat in de letterkunde om het bevragen van de nationale identiteit, en neemt nooit vanzelfsprekend aan dat die er vanaf de negentiende eeuw is.

Dat maken we niet alleen op onze BA-voorlichtingssite kenbaar, maar ook in ons onderwijsaanbod. Alle tweedejaars in de Utrechtse opleiding volgen bijvoorbeeld de cursus *Visies op Nederlandse identiteit: van Bataaf tot regenboogpiet*. Daarin bekijken ze hoe dat proces van de vorming van de nationale identiteit al vanaf de vroegmoderne tijd met de opkomst van de Bataafse mythe speelt, en hoe huidige Nederlandse debatten over Zwarte Piet, of over de *Revolusi* op dat Project Natie de uitlopers daarvan zijn. Het bestuderen van die fluïditeit met studenten is een uitdaging, omdat in het collectief bewustzijn van alledaagse taalgebruikers – die zij ook zijn – het Project Natie nog zo dominant is. Ook daar zijn dus nog verbetermogelijkheden. Overigens heeft deze cursus een pendant, *Visies op meertaligheid en geletterdheid*, die het idee van de Nederlandse taalnorm vanuit meertaligheid al op vergelijkbare manier problematiseert. Dat zou met geletterdheid net zo kunnen, als taalbeheersing de draai naar meertaligheid maakt. Dan wordt bijvoorbeeld de vraag waarom Nederlandse leerlingen niet graag Nederlandse, maar wel graag Engelse teksten lezen, object van studie in het leesonderwijsonderzoek van taalbeheersers (Vrieling 2022).

Het schoolvak Nederlands nu

Je zou dus kunnen stellen dat de studie Nederlands al geëvolueerd is in de richting die Ten Thije voorstelt. Nog een beetje meer evolueren gaat allicht helpen, en ik verwelkom de steun van de taalbeheersers daarbij, maar het werkelijke probleem van de onaantrekkelijkheid van de studie Nederlands zit in het schoolvak Nederlands. Wat daar speelt, laat ik zien aan een voorbeeld rond het thema nationale identiteit. Letterkundige Dietz maakte over de historische wortels van het Project Natie voor leerlingen in het voortgezet onderwijs de website *Ware Bataven*. De site opent met de tekst:

Teksten hebben Nederlandse lezers in het verleden vermaakt en onderwezen. Maar ze lieten lezers ook zien wie ze waren. Verhalen over stoere Bataven die net als de stripfiguurtjes Asterix en Obelix weerstand boden aan de Romeinen, gaven Nederlandse lezers het idee dat het Nederlandse volk altijd al dapper en zuiver was. De lessenserie ‘Ware Bataven’ laat je zien hoe die mythische Bataven de Nederlanders in historische teksten tot voorbeeld dienden. Zo leer je ook iets over jezelf. Want denken Nederlanders van nu niet nog steeds dat ze dapper en recht-door-zee zijn? En wat heeft die Bataven-mythe daarmee te maken? (Dietz 2010)

De lessen leggen de problematiek van een geconstrueerde nationale identiteit, in het leven geroepen door de verzonden traditie van Batavieren, op het bord van middelbare scholieren. Maar niet op het bord van al die scholieren. *Ware Bataven* is een website omdat deze stof in bestaande methoden geen plek heeft. Dat betekent per definitie dat de stof slechts door de kleine groep docenten aangeboden wordt die naast de methode meer wil aanbieden. Dat dit thema niet in de methoden zit, is omdat het niet past in de eindtermen van het schoolvak Nederlands: kritische leesvaardigheid toegepast op de Nederlandse cultuur, met als doel de leerling te laten reflecteren op burgerschap, heeft in dat schoolvak geen plaats, want het past zogenaamd niet bij de kerndoelen, die voor de onderbouw momenteel zo omschreven zijn: ‘De karakteristiek bij de kerndoelen Nederlands onderbouw vo legt de nadruk op het vergroten van de taalvaardigheid van leerlingen, waarbij toenemende complexiteit en mate van beheersing centraal staan. De tien kerndoelen zijn “vooral gericht op de communicatieve functie van taal en kennen een belangrijke plaats toe aan strategische vaardigheden” (SLO 2016, p. 7).

Dit citaat is illustratief voor de richting die het schoolvak sinds de jaren '90 van de twintigste eeuw in is geslagen: het heeft zich in een louter communicatie-utilitair paradigma ontwikkeld (Hulshof et al. 2015). Daarmee is het schoolvak Nederlands uitsluitend een *taalopleiding* geworden. De effecten ervan schetste Carel Jansen in zijn afscheidscollege in 2018: ‘Was er aanvankelijk nog sprake van een zeker evenwicht in de wijze waarop die vaardigheden gedoceerd en getoetst werden en was er ook nog flink wat ruimte voor Letterkunde en Taalkunde, aan het eind van de vorige eeuw werd het vooral leesvaardigheid wat de klok sloeg. En dat is nog steeds zo. Alleen leesvaardigheid wordt tegenwoordig nog getoetst in het centraal examen voor havo en vwo. En zoals mijn Groningse collega Theo Witte onlangs heeft laten zien, wordt dat onderdeel sinds enkele jaren op de meeste scholen ook nog eens meegenomen in de eigen schoolexamens. Alles bijeen heeft leesvaardigheid, feitelijk verengd tot tekstverklaring, een gewicht van rond de 60% gekregen in de finale beoordeling van de vorderingen in het vak Nederlands.’ (Jansen 2018, p. 7).

Deze situatie heeft het schoolvak geen goed gedaan. Onderzoek uit 2019 liet zien dat leerlingen het schoolvak Nederlands weliswaar nuttig vinden, maar vooral saai, niet moeilijk en minder leuk dan andere vakken (Van Asseldonk & Coppens 2021). Ook zijn de leeropbrengsten niet naar wens. De Onderwijsinspectie maakt zich zorgen over lees- en schrijfvaardigheden van leerlingen in het voortgezet onderwijs (Inspectie van het onderwijs 2010 en 2020).

Om die redenen hebben de gremia die de afgelopen jaren bezig waren met de herziening van het curriculum van het schoolvak Nederlands vernieuwingsvoorstellen geschreven die het louter communicatieve paradigma in meer of mindere mate achter zich laten (Curriculum.nu Team Nederlands 2020, Levende Talen 2019, Meesterschapsteam 2016) en daarmee ook de complexiteit weer in het schoolvak toe te laten. Met name de complexiteit die communiceren in een meertalig, intercultureel en internationaal georiënteerd Nederland met zich meebrengt, zou ik in lijn met Ten Thijes voorstel zeggen.

Het schoolvak Nederlands in de toekomst: taalbeheersing, taalkunde en letterkunde in één

Als het om identiteitsvraagstukken gaat, gaat Ten Thije uit van ‘een Europese identiteit die een voorzichtig alternatief [levert] voor de nationale paradigma’s’ (Ten Thije 2022, p. *). Die Europese identiteit, die per definitie geen nationale is, wordt dan meer en meer het referentiekader van Nederlanders. Maar het huidige onderwijs moet vooral zicht bieden op de situatie van nu, waarin een nog steeds sterk beleefde nationale identiteit onder invloed van meertaligheid, interculturele contacten en internationalisering aan het veranderen is. Kennis van dat proces geeft het schoolvak Nederlands vakinhoud terug. Dat kan bijvoorbeeld door onderwijs in leesvaardigheid ook in te zetten om de leerlingen kritisch te laten kijken naar de dynamiek tussen die talen en culturen waarin ze opgroeien. We experimenteren er al mee in de werkvorm Staaltjes op het onderwijsplatform LitLab.nl (<http://litlab.nl>). Leerlingen bij Nederlands worden daarin alle leesstrategieën uit zowel begrijpend lezen als literatuuronderwijs in handen gegeven, om niet alleen aan tekstverklaring te kunnen doen, maar ook aan taal- en cultuurverklaring.

Referenties

- Anderson, B. (1983, 2005). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and the Spread of Nationalism* (2nd ed.). London: Verso.
- Asseldonk, A. van, & Coppen, P.-A. (2021). Hoe leuk is saai? Bovenbouwleerlingen havo/vwo over het schoolvak Nederlands. *Levende Talen Tijdschrift*, 22(1), 25–34.
- Boehmer, E. & Sarah De Mul. (2014). Towards a Neerlandophone Postcolonial Studies. *DiGeSt. Journal of Diversity and Gender Studies*, 1(1), 61–72.

- Curriculum.nu Team Nederlands. *Kern van het leergebied Nederlands* (2020). Geraadpleegd via <https://www.curriculum.nu/download/voorstellen-nederlands/>
- Dietz, F (2010). *Ware Bataven. Website voor het voorgezet onderwijs*, <https://ware-bataven.wp.hum.uu.nl>.
- Hobsbawm, E.J.E.; Ranger, T.O. (red.) (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hulshof, H, Kwakernaak, E. en F. Wilhelm (2015). *Geschiedenis van het talenonderwijs in Nederland. Onderwijs in de moderne talen van 1500 tot heden*. Groningen: Uitgeverij Passage.
- Inspectie van het Onderwijs (2010), *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2008/2009*. Utrecht.
- Inspectie van het Onderwijs (2020), *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2018/2019*. Den Haag.
- Jansen, C. (2018). *Vanavond om kwart over zes ben ik vrij. Ontwikkelingen in de Taalbeheersing/Communicatiekunde. Afscheidscollege Rijksuniversiteit Groningen*. Groningen.
- Lentz, L. (2018). Drie (andere) domeinen in het onderzoek naar Taal & Communicatie. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40 (2), 213-219.
- Levende Talen Nederlands (2019). *Advies curriculum Nederlands in de bovenbouw van het voortgezet Onderwijs*. Geraadpleegd via: <https://levendetalen.nl/wp-content/uploads/2019/09/LT-advies-curriculum-Nederlands-2019.pdf>
- Kestemont, M., Stronks, E., de Bruin, M., & de Winkel, T. (2017). *Van wie is het Wilhelmus? De auteur van het Nederlandse volkslied met de computer onderzocht*. Amsterdam: AUP (Amsterdam University Press) / ICAS Publications.
- Meesterschapsteams Nederlands (2016), *Manifest Nederlands op school*. Geraadpleegd via <https://vakdidactiekgw.nl/wp-content/uploads/2016/01/ManifestNederlands-op-School.pdf>.
- Nortier, J. (2007). Het Marokkaanse accent in het Nederlands: Marker of indicator?. In T. Koole & J. Nortier (Eds.), *Artikelen van de Vijfde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft: Eburon, 138-148.
- SLO, *Karakteristieken en kerndoelen onderbouw vo* (2016). Geraadpleegd via <https://www.slo.nl/vakportalen/nederlands/bronnen/curriculum/>
- Stronks, E. (2007). Cupido leert de Nederlandse taal (1601), en burgert verder in (1613): realisme in Nederlandse (liefdes)emblem(en). *Neerlandistiek.nl*.
- Vrieling, E. (2022). Veel jongeren lezen alleen maar Engelstalig. *Volkskrant*, 7 januari 2022.
- Voorlichtingssite BA Nederlands UU (2022), <https://www.uu.nl/bachelors/nederlandse-taal-en-cultuur>.

Over de auteur

Els Stronks is hoogleraar vroegmoderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit Utrecht. Ze ontwerp en evalueert digitale leeromgevingen voor literatuur- en schrijfonderwijs bij het schoolvak Nederlands (<http://litlab.nl> en <http://schrijfakademie.nl>).